

Evropské hospodářství

I.

Koncem středověku se svět mnohem více propojuje, do Evropy proudí z Ameriky velké množství drahého kovu (především stříbra) a rozvíjejí se předpoklady pro vznik skutečně již moderní, postupně globalizované ekonomiky. Evropští panovníci i obchodníci na to reagují podporou nových forem směny, především bezhotovostních operací. To vede k rozmachu bankovníctví, ale i k prosperitě vybraných rodin obchodníků (např. Medicejové ve Florencii nebo Fuggerové v Augsburgu), kteří jsou schopni obchodovat ve velké měřítku, dotovat evropské panovníky a získávat za to různá privilegia, monopoly a další výsady.

II. Zemědělství

Závěr středověku považují historikové obvykle za období **agrární deprese**, kdy ceny zemědělských výrobků klesaly, posilovalo se dobytkářství nebo speciální odvětví (pěstování ovoce a vína); stagnace přílivu pracovních sil do zemědělství mohla vést k vystěhování, k poklesu výroby a následně k opětovnému růstu cen. Šestnácté století je naopak známé jako doba **agrární konjunktury**, k čemuž přispělo zejména mírné podnebí a růst počtu obyvatelstva (tím roste spotřeba plodin i jejich ceny). Zemědělství se stalo rentabilním i na méně kvalitních půdách, rozšířil se sortiment plodin (např. kukuřice z Ameriky, rýže z Itálie).

Zásadní otázkou se stal způsob využití zemědělské půdy. Až do 17. století převažovala **extenzivní forma zacházení s půdou**, tedy rozšiřování zemědělských ploch: například formou (druhé) kolonizace, využitím obecní půdy, obděláváním ladem ležících pozemků, mýcením a žďářením lesů, vysušováním bažin a jezer (například vysoušení poldrů v oblasti Holandska). V 17. století hrála v této oblasti významnou úlohu migrace, přesídlování obyvatelstva, obsazování pustých míst po třicetileté válce. V té době se však objevil a začal rozšiřovat také nový systém polního hospodaření, tedy **intenzivní přístup k využívání zemědělské půdy**. První významnější podněty přišly od nizozemských farmářů, jejichž metody popsal roku 1645 anglický velkostatkář Richard Weston ve spise o *novém rolnickém umění*. Pokrokovost nizozemského hospodaření spočívala v omezení úhoru, ustájení dobytka, krmení řepou a v intenzivním pěstování tržních plodin. Angličtí farmáři rychle přejali tyto podněty a zasadili se o vznik tzv. „norfolského systému“, založeného na zavádění střídání plodin (pšenice, jetel, žito) na jednom poli, čímž bylo možno dosáhnout dvou sklizní v jednom roce. Tento odklon od tzv. trojhonného systému (trojpolního hospodaření) znamenal zásadní přelom v zemědělské výrobě, především co se týče efektivity. V Anglii, kde se tato metoda hospodaření rozvinula již během druhé poloviny 17. století, mohl být díky tomu redukován počet lidí pracujících v zemědělství a naopak navýšena pracovní kapacita v rozvíjející se textilní výrobě. Na počátku 18. století byl systém vylepšen anglickým statkářem Charlesem Townshendem, který střídal píce a tržní plodiny ve čtyřleté rotaci (jetel – pšenice – řepa – ječmen). Co se týče regionů střední Evropy včetně habsburské monarchie, dočkalo se střídavé hospodaření svého nástupu zhruba sto let po Anglii, tedy ve druhé půli 18. století.

Doba po třicetileté válce přinesla ještě jednu významnou inovaci, která se prosadila zejména v regionech zasažených válkou a zemědělsky ne zcela soběstačných. V části Německa, ale například i ve Skotsku, Švýcarsku, Vestfálsku, u nás v Krušnohorských oblastech, severních Čechách a ve Slezsku se začala rozvíjet domácí rukodělná malovýroba zboží, specializovaná na určitý druh výrobku. Tedy doba toho, co bylo známo již ve středověku v podobě přádláctví, vyšivačství či oprá-

cování dřeva. Tato domácí výroba se nicméně nesoustředila jen na pokrytí vlastních potřeb, ale reagovala na potřeby místního trhu (prodej přebytků na jarmarcích či prostřednictvím zprostředkovatelů). Lidé si tak nedostatečnou kvalitu zemědělské výroby mohli kompenzovat slušnými zisky z výroby řemeslné, například ve specializovaných odvětvích typu sklářství nebo plátenictví. Historikové právě popsanou strategii pojmenovali termínem **protoindustrializace**, naznačujícím, že právě tyto regiony se v 18. století staly místy vzniku manufakturní výroby.

III. Řemeslná výroba

Období od konce středověku do 17. století se vyznačuje těmito faktory: rozšíření surovinové základny, nástup železa a rozvoj kovodělných řemesel (zejména pro potřeby armád), zárodky užší specializace a rozvoj manufaktur, tedy podniků, které vyráběly zejména v odvětvích, specializujících se na výrobu produktů k dalšímu zpracování (tkalcovství, barvířství, sklářství, luxusní zboží, kovodělná výroba). Řemesla byla v raném novověku v porovnání se zemědělstvím zpravidla méně postižena ekonomickou depresí, neboť dokázala pružněji a rychleji reagovat na ekonomické změny.

Evropská **centra řemeslné výroby** se koncentrovala v oblastech s rozvinutým městským osídlením a velkým finančním potenciálem. Patřila sem jednoznačně severní Itálie, kde se vyráběly a zpracovávaly kvalitní látky (Florence, Janov, Milán, Lucca, Bologna), luxusní předměty, zbraně a zbroj (Milán) atd. Dále to bylo Nizozemí, kam se po polovině 16. století přeneslo centrum evropské výroby a finančnictví. Důležitým fenoménem se stalo anglické soukenictví (sukno ale bylo barveno a zpracovávalo v Nizozemí), v Anglii se však také v textilní výrobě prosazovaly významné inovace: od poloviny 16. století to byl postupný odklon od sukna k lehkým látkám (Wildshire, Leeds, Coventry, nizozemský Leiden). Textilnímu odvětví ale od poloviny 17. století začíná dominovat **plátenictví**, které využívalo levnou venkovskou pracovní sílu a protoindustrializaci (právě v tomto odvětví vznikaly první manufaktury); centry plátenické výroby byly především Horní Německo (Ulm, Augsburg), Horní Rakousko (Linec), Švýcarsko (Basilej), Sasko, severní Čechy, Slezsko a Francie (Bretaň).

Zásadním fenoménem řemeslné výroby zůstala i v raném novověku **cechovní organizace**. Městské cechy určovaly a regulovaly způsob výroby (postupy), množství vybořeného zboží, jeho kvalitu a rozsah distribuce; kromě ekonomické funkce ale hrály podstatnou úlohu i ve věcech politických, náboženských, výchovných a charitativních. Postupně začaly být vnímány jako ekonomická přítěž a od 17. století docházelo k jejich regulaci, zejména v kontextu rozvoje merkantilismu. Nová odvětví navíc nebyla již cechovně organizována (např. plátenictví) a stát začal udělovat monopoly konkrétním řemeslníkům, kteří tak nebyli vázáni cechovními regulacemi.

IV. Obchod

Především v důsledku zámořských objevných plaveb a intenzivního obchodního ruchu mezi Evropou a Amerikou vznikají kolem roku 1500 zárodky světového trhu. Zásadním rozdílem oproti epoše středověku se stala skutečnost, že ekonomický růst určitého regionu nebo lidí začíná stále více záviset na objemu obchodního kapitálu. Z toho důvodu se shromažďují finanční prostředky, které následně bylo možno (resp. nutno) využít pro rozvoj ekonomiky. Výraznou roli přitom hrála významně zvýšená míra inflace. S touto souvisí historiky používaný termín **cenová revoluce**, označující nárůst cen veškerého zboží ve druhé polovině 16. století, především z důvodu rapidního přílivu amerického stříbra. Růst cen byl nejvýraznější ve Španělsku, kam primárně proudily drahé kovy, ale také v severní Itálii (vysoká hustota obyvatel). Postupně docházelo k rozmachu evropských hospodářských aktivit, výroby luxusního zboží, stavební činnosti, k růstu moci sociální vrstvy bankéřů, ke spekulacím na finančních trzích. Rozvoj obchodu byl podmíněn vytvořením systému půjček, jenž umožnil rychlejší a větší oběh peněz – vzniká úvěrový systém.

Výčet hlavního sortimentu zboží, s nímž se v 16. století obchodovalo v nejvýznamnějším obchodním regionu Evropy, totiž ve Středomoří: obilí (napojeno na oblast Černého moře), luxusní výrobky (např. voňavky, speciální dřevo, koření a další věci pocházející z východního Středomoří, Bejrútu, Damašku, Indie a Číny), ryby (dovoz ze západní Francie a Španělska), sůl (Istrie, Kypr), víno (Sicílie, Andalusie, Kypr, Kréta), cukr (Sicílie, Andalusie), vlna (Španělsko), kůže (z Alžírsko do Itálie, kde dále zpracovávají), surové hedvábí (východní Středomoří), kamenec na výrobu sukna (Chios, Fókíe), koření (Benátky, Janov, Pisa: distribuce z Asie do Alexandrie a Tripolisu).

Četba textu:

Braudel, Fernand: Dynamika kapitalismu. Praha 1999, s. 26–46: kapitola „Jak směny probíhají“.

Otázky k textu:

- 1) Jaký obecný trend Braudel v článku dokumentuje?
- 2) O jakých třech základních obchodních regionech Evropy se pojednává?
- 3) Jaké důsledky rozvoje „kapitalismu“ autor pozoruje?
- 4) S čím autor spojuje úspěch či neúspěch „kapitalismu“?

Literatura:

Buňatová, Marie: Hedvábí, sklo a koření. Obchod mezi Prahou a Itálií (1500 – 1620). Praha 2019.

Velké náklady na provoz státu, udržování dvora, časté vedení válek a postupné budování armád, stejně jako vytváření úředního aparátu, to vše kladlo na velké státy 17. století značné ekonomické nároky. Objevily se proto první ekonomické teorie strategie, jež se pokoušely kombinovat zisk finančních prostředků se snahou nevyčerpávat ekonomicky obyvatelstvo země (dříve se finance do státní kasy získávají primárně výběrem daní od poddaných). Tak se zrodil **merkantilismus**, tedy hospodářská pravidla státu a politické metody potřebné k tomuto účelu. Cílem bylo povznesení obchodu a výroby, například zakládáním trhů, výstavbou silnic a kanálů, podporou průmyslu, odstraněním vnitřních cel nebo zaváděním nových výrobních odvětví a zřizováním manufaktur. S tím souvisela také opatření k rozvoji zahraničního obchodu (budování loďstva, zakládání obchodních společností), podpora vývozu zboží a ochranná po-

litika (omezení dovozu zaváděním vysokých dovozních cel). Tato strategie se jako první rozvinula ve Francii za finančně nesmírně nákladné vlády Ludvíka XIV. Hlavní tváří reformy se stal Jean Baptiste Colbert. V německých zemích se pak ujala zvláštní forma merkantilismu, nazývaná „kameralismus“ (dle císařské komory, která měla na starosti státní rozpočet); ten byl založen hlavně na snaze zvýšit průmyslovou a zemědělskou výrobu, s důrazem na populační politiku (podpora přistěhovalectví po třicetileté válce). Charakteristické bylo zavádění **manufaktur**, v nichž sice zpravidla zůstala zachována technika řemeslné výroby, ale šlo již o jakési předchůdce pozdějších továren; navazovaly na středověký nákladnický systém, v němž podnikatel dodával suroviny a nástroje řemeslníkům, kteří je následně zpracovali a prodali opět podnikateli, jenž je distribuoval dále; výroba v manufaktuře ale spočívala v dělbě práce, a to na jednom místě, díky čemuž bylo možno vyrábět více výrobků a v jednotné kvalitě; manufaktury vyráběly v nejrůznějších odvětvích, významné zastoupení měly v produkci luxusního zboží pro potřeby knížecích dvorů (gobelíny, fajáns, sklo, látky) a také ve výrobě potřeb pro armádu (zbraně, uniformy).